

BOLALAR PSIXOLOGIYASINING ASOSIY TUSHUNCHASI**Yunusova Nurafshon***Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti**"Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Bolalar psixologiyasi – psixologiya sohasi, bolalar psixologik rivojlanishining umumiy va alohida xususiyatlarini, turli yosh bosqichlarida bu jarayon qanday kechishi, uni harakatlantiruvchi kuchlar va qonuniyatlarni tadqiq qiladi. Shu sababli bolalar psixologiyasini ko‘pincha „Yosh psixologiyasi“ deb ataydilar.

Kalit so'zlar: "Yosh psixologiyasi", o'yin , o'qitish, mehnat ,kesma, longityud, psixik xususiyatlar.

Bolalar psixologiyasi bolalarda psixik jarayonlar (ma'rifiy, nutqiy, hissiy, irodaviy va hokazo) paydo bo'lishi va rivojlanishini, psixik xususiyatlar qaror topishini, xilm-xil faoliyatning (o'yinlar, o'qish, mehnat) rivojlanishini, bolaning shaxs sifatida shakllanishini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiyada ishlab chiqilgan tadqiqot usullaridan foydalanadi, biroq uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bor. Bola shaxsi yosh xususiyatlarini o'rganishda ko'ndalang, kesma va longityud deb nomlangan tadqiqotlar o'tkaziladi.

Birinchi holatda birgina psixik jarayonning o'zi bir vaqtda turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lgan bolalarda tadqiq qilinadi. Ikkinchi holatda (longityud) esa ma'lum bir (alohida tanlab olingan) bolalarning psixik xususiyatlari ko'p yillar davomida tadqiq qilinadi. Bu esa o'z navbatida ular psixikasi rivojlanishining umumiy kechishini kuzatish imkoniyatini beradi. Bolalar psixologiyasida asosan ota-onalarga bolaga unga bo'lgan ishonch, hurmat, qo'llab-quvvatlash, unga bo'lgan e'tiborlarini his qildirish. Mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan holatlar o'rgatiladi.

Bola dunyoni, atrofni ota-ona ko'zlari bilan angelaydi. Ota-onaga nima yomon bo'lsa, bola shuni yomon deb hisoblaydi. Ota-ona kimni xush ko'rsa, bola uchun u inson yaxshi bo'ladi. Bu holat bolani 10-12 yoshiga qadar davom etadi. Undan keyin bola o'zi xulosa qilishga o'rganishni boshlaydi. Shunday ekan, bolaning har bir harakati – bu ko'zgudagi sizning aksingiz.

Bolalar psixologiyasi 19-asr o'rtalarida mustaqil fan sifatida ajralib chiqa boshladi. U pedagogika psixologiyasi, pedagogika, oliy asab faoliyati fiziologiyasi bilan chambarchas bog'langandir. Uning ma'lumot va xulosalari yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va amaliyoti uchun, umumiy psixologiya uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda Bolalar psixologiyasi masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Bola yoshidan oshgach, uning tashki kiyofasi anchagina uzgaradi. Bu uzgarish turli a'zolarining nisbati boshkacha bulib kolganligida kurinadi. Bir yoshdan oshgan bolaning

bosh suyaklari ilgarigidek tez usmaydi. Boshining usishi bir oz sekinlashib, uning evaziga kul va oyoklari tez usa boshlaydi. Agar tugilgandan bir yoshgacha bulgan bolaning buyi 25 sm ussa, bir yoshdan ikki yoshga tulguncha bulgan bolaning buyi 10 sm ga usadi. Ikki yoshdan uch yoshgacha esa ,bolaning buyi fakat 6-7 sm ga usadi. Bogchagacha tarbiya yoshidagi bola organizmi jismoniy jixatdan jadal rivojlanishda davom etar ekan, usayotgan organizm juda kup ozuka moddalarni talab kiladi. Yoshidan oshgan bola turli xil ozuka moddalarni asosan ovkatdan oladi. Bola yoshidan oshgach, kukrakdan ajratiladi. Ana shu davrdan boshlab uning kattalaristamol kiladigan ovkatlarga sekin-asta urgatila boshlanadi. Bolaning fakat ona sutini iste'mol kilishdan boshka ovkatlarni xam iste'mol kilishga utishi uning ovkat xazm kilish organlarida uzgarish yasaydi. Bir yoshdan oshgan bolaning oshkozoni bir muncha kengayadi, ichaklari mustaxkamlanadi.. Bolaning bogchagacha tarbiya yoshidagi davri butun sezgi a'zolarining jadal tarakkiy etishi senzitiv davri xisoblanadi. Ularning kurish, eshitish, tam va xid bilishi, teri xamda xarakat sezgilarining sezgirligi ancha utkirlashadi. Bu yoshdagi sezgilarining rivojlanishi analizatorning tobora takomillashuvi bilan boglik. Sezgilarining normal rivojlanishi bola idrokining tarakkiyoti uchun zamin buladi. Bu yoshdagi bolalar idrokining yana farklanadigan tomoni shundaki, ular idrok kilayotgan narsalarni umumlashtira oladi.. Atrof muxitdagi narsalarni kanday bulsa shundayligicha idrok kiladilar. Bu xususiyat ularning rasmlarni idrok kilishlarida yakkol kurinadi. Masalan, ikki yarim yoshli bolaga otning kallasini solingan sur'at kursatilsa , xayron bulib otning uzi kani deb suraydi. Inson ontogenezida uning bir yoshdan uch yoshgacha bulgan davri aloxida axamiyat kasb etadi. Chunki bu davrda inson zotiga xos bulgan eng muxim sifatlar, xarakter xislatlari , atrof muxitga , uzgalarga munosabat , xulk –atvor, tafakkur va ong kabi psixik ettirishning turli kurinishlari shakllanadi , Bularning barchasi karama-karshiliklar kurashi ostida tarkib topadi.

Bogcha yoshidagi bolalar uchun mavxum nazariy faoliyatning, ya'ni neazariy yul bilan bilish faoliyatining bulishi mumkin emas. Bu yoshdagi bolalarning atrofdagi narsalarni bilish faoliyatlari fakat bevosita xarakat shaklida buladi. Bolalar atroflaridagi kattalar uchungina mansub bulgan, xali uzlarining kuchlari xam, akllari xam etmaydigan juda kup narsalarni fakat uyin faoliyati orkali uzlashtiradilar. Uyin orkali vokeylikdagi narsa va xodisalarni biladilar. Uyin tevarak atrofdagi narsalarni bilish vositasi emas balki kudratli tarbiya vositasixamdir. Bolani uyin orkali ijtimoiy foydali , ya'ni yuksak insoniy xislatlarni xam tarbiyalash lozim. Professor E.A. Arkin bogcha yoshidagi bolalar uyinining kuyidagi taxminiy klasifikatsiyasini beradi.

1. Bolalarning ma'lum psixik jarayonlarni takkomillashtirishga karatilgan uyinlar:

A) xissiy sezgi organlarini takkomillashtiruvchi uyinlar;

B) xarakatli (sport uyinlar);

V) estetik uyinlar;

2. Texnikaviy uyinlar;

A) industrial uyinlar;

- B)kishlok xujaligi uyinlari;
- V)kasb bilan boglik uyinlar;
- G)kurilish uyinlari;
- 3.Xayotiy va ijtimoiy-siyosiy uyinlar;
- A)oilala xayotiga doir uyinlar
- B)bogcha maktab uyinlari;
- V)ijtimoiy xayot bilan boglik uyinlar;
- G)ijtimoiy siyosiy uyinlar;
- 4. Xarbiy uyinlar.

- A) kizil askar uyini ;
- B) matros uyini;
- V)urush uyini;

5.Dramatik uyinlar

- A)teatr uyini;
- B)kino uyini;

V)tsirk uyini. Ma'lumki didaktik uyinlar(loto rasmlari kubiklardan xar turli kurinishlar chikara olish ,son sanok ,mozaika, shashka, topishmoklar 21 kabi) bogchada maxsus programma bilan olib boradigan mashg'ulotlarni muvafokiyatli utkazishga kup jixatdan yordam beradi. Bolalar bogchada asosan syujetli va rollarga bulinib uynaladigan uyinlarni uynaydilar.Rollarga bulib uynaladigan uyinlarda bolalar tevarak –atrofdagi muxitdagi narsalarni aks ettiradilar. Shunday kilib turli yoshdagi bogcha bolalarining uyin faoliyatlari ularning barcha aks ettirish,ya'ni psixik jarayonlari ni,akliy imkoniyatlarini ,shaxsiy psixologik sifatlarini ,xarakter xislatlarini tarkib toptirib,rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Voxidov M.'Bolalar psixologiyasi'. Toshkent. 1974 y.
2. Elkonin D.B. Detskaya psixologiya. M.: 1985g.
3. Muxina V.S. Detskaya psixologiya. M.: 1985g.
4. Nishonova Z.T 'bolalar psixodiagnostikasi' Toshkent. 1998 y.
5. G`oziev E.G., Mamatov M.M. va boshqalar 'O`spirin psixologiyasi' Toshkent D.U 1992
6. G`oziev E.G., Utanov B. 'Xamkorlik psixologiyasi' Toshkent ToshDU 1992